

buď dědiční nebo vrchností z osadníků dosazovaní. — Jak přišel autor k výkladům, že česká právní terminologie nemá pojem „der Erbe“ a že převzala proto německé erb, erbi, není mně jasno; kdyby byl nahlédl do Brandlova glossáře, našel tam dosti dokladů na dědice. J. Kapras.

Božek Jarosl., „O sehnání poddaného sedláka se statku čili odsadě v Čechách.“ — V 3. sešitě letošního Agrár. Archivu uveřejněna jest druhá (závěrečná) část této rozpravy, k níž v minulém svém referátu slíbili jsme se vrátiti. V této části své práce Božek sleduje osudy odsady po r. 1740 až do jejího zániku.

A) Za vlády Marie Terezie a Josefa II. počet odsad se zmenšuje, protože ubývá příčin, pro které jindy k nim docházelo.

1. Panovník omezuje předně *libovůli* vrchnostenskou, vydáváje četná nařízení na ochranu poddaných sedláků a vytvářeje si nové úřednictvo zeměpanské, na zemských stavech a pozemkových vrchnostech nezávislé, aby přísně bdělo nad prováděním jeho rozkazů. Zprva jde mu o to, aby pro potřebné zvýšení finančního nákladu na rozmnožené vojsko (po r. 1748) zachoval státu nejčetnější třídu poplatnickou; později přistupují k tomu prvotnímu motivu i podněty z tehdejších teorií národohospodářských (zvláště z populační a fysiokratické) a posléze cit lidskosti, buzený rostoucí osvětou. Osvícení absolutisté nehledí již na moc patrimonialních vrchností jako na soukromé právo a příslušenství držby statku, nýbrž jako na moc, která jim byla od státu pouze svěřena a může jim býti zase odňata, kdyžby jí zneužívaly. Právo, stěžovati si na utiskování od pána neb jeho zřízců, přiznané poddaným selským již před r. 1740, znova zdůrazněno; úřady k vyřizování těchto stížností a instanční postup podrobněji upravován.

2. Již také nové zeměpanské orgány záhy zjišťovaly, že na některých panstvích, kde shánění byli sedláci s gruntů pro neplacení pozemkové činže v smluvených lhůtách, zadlužení a pustnutí statků, nebývala vždy skutečná a celá vina na jejich straně, nýbrž že odsazovaní stali se obětí přílišných a nespravedlivých *břemen bernických*, nemírně zvyšovaných povinností *urbánních* od svého pána, jakož i nedostatečnosti dosavadních právních *řádů*, které poddanému držení a dědění jeho majetku dosti neza- bezpečovaly. Na některých panstvích berně, povolená zemským sněmem, rozvrhována na jednotlivé sedláky nesprávně, vymáhána na nich i z opuštěných gruntů poddanských, ač gruntů těch užívala vrchnost sama, a z peněz vybraných od kontribuční kassy poddanské přizívoval se také pán, když potřeboval na extraordinarium a jiné své výlohy.

Hospodáři na statcích nezakoupených často přesazování na pozemky horší s pozemků lepších, které pílí svou zvelebili; jiní nutkávání od úředníků panských, aby předčasně odevzdali grunt synovi nejmladšímu, jenž vedle taxy za ujetí statku měl rodičům dávatí výměnkem i užívání některých polí a zároveň ostatní dědice vybývati penězi, takže hned na počátku svého hospodaření byl těmito závazky vysilován.

Zeměpán snažil se rozličnými patenty a dekrety (někdy i po úradě se stavy zemskými) učiniti konec těmto nešvarům; zejména usiloval o to,

aby bylo poddaným usnadněno zakupování gruntů a tím bezpečnější jich držení a dědění. Pragmatikou z 22. pros. 1770 stanoveno zákonné dědické právo poddaných pro *movitý* majetek vůbec a pro *pozemky* zakoupené až do 10. stupně příbuzenstva včetně; vrchnostem zůstaveno, aby ze stejně blízkých dědiců vybraly si nejzpůsobilejšího, který by převzal statek nedělitelný a vyplácel ostatním mírné dědické podíly v snesitelných lhůtách; brzy potom zakázáno vymínovati si při výměnách též užívání pozemků (vedle bytu, dobytka a obilí). Patentem z 1. list. 1781 povoleno poddaným, aby statků, náležejících jim požitelným vlastnictvím, mohli „užívat, je zastaviti, prodati a směniti“, z čehož Kalousek dovozuje, že nabyli tím práva o zakoupených statcích též pořizovati poslední vůli. Vrchnostem (dekrety z r. 1789 a 1790) vzato pro budoucnost právo *odúmrtné* vůbec, i když jim bylo staršími smlouvami vyhrazeno; právo fisku na statky poddanské, zůstavené bez dědiců, bylo jim však r. 1792 vráceno.

I proti upřílišovaným břemenům urbárním, jako proti neslušnému zvyšování činže pozemkové, dávek naturálních a dní robotních v týdně, proti nemírným a četným taxám, které ukládaly vrchnosti nebo jejich zřízcenci sedlákovu při rozmanitých příležitostech, dále proti přímusům a trucku byla mnohá zeměpanská nařízení na prospěch utiskovaných vydána. Již také poznáváno, že i pustnutí statků selských může souviseti s upřílišeným robotováním na pozemcích panských, jak patrně bylo též ze stížností poddaného lidu za povstání jeho na některých panstvích a rovněž z ostýchavého váhání vrchností s příkázaným jim sestavením nových řádných urbářů, z nichžto bylo by lze zjistiti, čeho kde na robotězích požadují. Robotní patent Marie Terezie (z r. 1775) stanovil aspoň přesně míru robot, tak aby byla poměrná k výšce roční daně pozemkové, kterou který poddaný platil, a soudobým zaváděním soustavy Raabovy (zprva na statcích komorních a některých kdysi jesuitských) dána sedlákům možnost, aby se z roboty vykoupili buď na čas anebo trvale. Záměr Josefa II. proměnit robotu se všemi jinými urbárními povinnostmi sedlákovými v jednu dávku peněžitou, zmařen arcí za nedlouho zrušením jeho berničné soustavy (již v květnu r. 1790) od Leopolda II. Stalo se to na žádost vrchností, mimo to však i na stížnosti sedláků na některých panstvích, kde neměli postranních výdělků tolik, aby se hotovými penězi mohli vypláceti ze všech všudy dávek a služeb, kterými povinni byli své vrchnosti. Proto připomínalo se v zrušovací patentě Leopoldově, že při soustavě Josefově bylo by se obavati, aby se sedláci víc a více nezadlužovali, a tím odsad zase aby nepřibývalo. Odtud později zeměpanská nařízení přestávala na zásadě, že poddaný se sice smí vykoupiti z roboty a jiných urbárních závazků, ale jen když se o tom dohodne se svou vrchností.

3. Posléze i v příčině *odsad pro zločin* byl již sedlák lépe chráněn od nejedné křivdy, ježto zeměpán omezil trestní právo vrchností vůbec, zakázal tresty nelidské a ukvapené, nařídil, aby vrchnostenští úředníci byli dokonaleji odborně vzděláni, za své přehmaty pokutováni a to po případě i s pánem svým, jenž za správnost jejich úřadování měl ručiti; nad to

i druhy zločinů, pro které bylo možno provinilce se statku sehnati, určité byly označeny.

B) Bezprostřední podnět k některým řádům, vydaným od panovníka na ochranu sedláků, daly *nově objevené zlořády* na některých panstvích, zejména na dobříšském, na které vládu upozorňovali vzdálenější pozorovatelé pamětními spisy, a „Přednáška válečné rady dvorské“, líčíc (dne 8. července 1771) Marii Terezii hrozné poměry obyvatelstva (po výtce selského) v Čechách, tak jak je seznali vojenští důstojníci při konskripci duší a tažného dobytka v této zemi. Ježto vycházelo odtud na jevo, že vrchnosti a jejich zřízenci dopouštějí se zhusta neodůvodněných a nespravedlivých odsad, vyšla pak celá řada zeměpanských nařízení, kterými shánění sedláků se statku bylo podrobováno přesnějším pravidlům. Z těchto pravidel uvedena zde buďte nejdůležitější:

1. O odsazení (neb i přesazení) sedláka zakoupeného rozhodovati smí pouze *vrchnost* sama (ne její úředníci).

2. V stupnici rostoucích trestů náleží odsadě až místo *čtvrté* a nelze ji prováděti *bez přivolení krajského úřadu*, vyjmouc případy, kde došlo k ní na základě nálezů soudního (jestliže totiž partikulární věritel zakročil proti držiteli gruntu jakožto dlužníku, aby byl exekvován, aneb když na tohoto držitele uvalen konkurs); odtud různily se odsady, nastalé cestou *politickou* (z moci vrchnostenské a úřadů politických) od jiných, nastalých cestou *soudní* (z moci řádného soudce, pod jehož jurisdikci dle jurisdikční normy z 11. února 1784 exekvovaný nebo do konkursu upadlý náležel).

3. *Cestou politickou* odsada může stihnouti sedláka: a) když *vzdorně odpírá* konati pánu svému *povinnosti* (plynoucí ať ze svazku poddanského, ať z jakékoli smlouvy), a mírnější tresty, vytknuté v stupnici, zůstávají neúčinný; rovněž, když projevuje vzdornou *neposlušnost k nařízením zemského* neb krajského úřadu, pokouší-li se o to, aby *vyvzduroval si* na vrchnosti abolicí roboty;

b) dopouští-li se *podloudnictví* s cizím zbožím na hranicích zemských;

c) *neplatí-li povinných dávek* své vrchnosti po 3 leta, ač nebyl stíhán nezaviněnými nehodami, a toho dluhu nelze na něm dobýti ani zabavením jeho sklizně;

d) zůstává-li statek svůj (pole i stavení) tvrdošíjně *v spustlosti*, ač po 3 leta byl k sebenápravě napomínán;

e) když majetek svou vinou *zadluží nad $\frac{2}{3}$ jeho hodnoty*, a není naděje, že by se dluhy zmenšily, a kontribuce že by mohla býti řádně placena.

I na panstvích, kde pozemky přecházely v držení sedláků smlouvami raabisačními, připomínány těmto držitelům podmínky, za jakými mohou býti odsazováni, jenže podmínky ty nezněly ve všech smlouvách jednostejně.

4. Odsadu pokládati jest *za osobní toliko potrestání držitele gruntu* samojedineho; dědické právo jeho dětí na pozůstalost movitou (a jde-li o statek zakoupený) i na pozůstalost nemovitou zůstává jí nedotčeno. Vrchnost nesmí si podržeti vše, co strženo bylo za takový statek, nýbrž

musí vydati sedláku, co zbylo z té summy po úhradě dlužných zeměpanských berní, vrchnostenských dávek a pohledávek soukromých věřitelů. Byl-li držitel gruntu odsazen pro zločin, může grunt býti odevzdán jeho rodině; totéž jest možno, když držitel sám k tomu svoluje, aby jeho rodina grunt ujal.

5. *Postup*, kterým prováděna byla odsada pro předlužení, byl (dle dvor. dekretu z 18. dub. 1785) tento: Vrchnostenský úředník vyšetřiv, co komu jest sedlák dlužen, obeslal si dlužníka (neb jeho zástupce) i jeho věřitele, přizval dva hospodářské úředníky z cizího panství jako nestranné znalce a dva zkušené odhadce. Majetek dlužníkův (movitý a nemovitý) kus po kuse odhadován dle té hodnoty, kterou právě v tu dobu měl. Vše zapsáno do inventáře, ve kterém byla vytknuta odhadnutá aktiva a vedle nich i passiva sedláková (t. j. nedoplatky na běžné kontribuci, činži robotní a j.), načež obě pospolu k sobě přirovnáno, aby bylo na jev, že se hospodář skutečně nad $\frac{2}{3}$ hodnoty svého majetku zadlužil. Tento inventář, podepsaný ode všech jmenovaných účastníků, připojen k žádosti, podané od vrchnostenského úředníka, krajskému úřadu, aby navrhovaná odsada byla povolena. Krajský úřad, obeslav a vyslechnuv pak vrchnost i poddaného, pronesl nález, kterým odsadu buď povoloval aneb zamítal, oznamuje stranám zároveň lhůtu odvolací. Jestliže odsazovaný neodvolal se do 14 dní k vyššímu úřadu, přikročeno po veřejné vyhlášce k dražbě jeho statku; grunt se vším všudy prodán a odevzdán tomu, kdo zaň nejvíce nabídl.

Došlo-li k dražbě z příčin zeměpanskými řády vytknutých a zvláště při nahromadění vrchnostenských pohledávek, poddanské pozemky a selské živnosti *neměly* (dle úmyslu zeměpánova) přecházeti nikdy v ruce vrchnosti; těmto zakázáno též urbánní nedoplatky, pohledávané ze svazku poddanského, zažalovati u *svého* justiciára a vésti exekuci i na nemovitý majetek selský.

Nicméně některé vrchnosti odsazovaly sedláky (a to i zakoupené) i po vydání uvedených norem *bez předchozího odhadu a dražby jejich statku*. Nepodal-li odsazený proti tomu stížnost do 3 let a 18 neděl, promlčel své právo a byl již proti vrchnosti bezbranným podobně, jako když stížnost jeho byla zamítnuta. Jestliže však prokázal, že sloužil jako voják ve válce nebo mimo zemi, aneb že byl po dlouhá leta nemocen, mohl zakročiti v krajského úřadu (buď sám nebo vdova a děti jeho), aby odňatý grunt byl mu zase vrácen. Z toho vznikaly rozličné právní spory, často mnoholeté, zvláště když odsazený měl býti podle nálezu úředního skutečně zase na svůj statek uveden, ale vrchnost zatím již odevzdala jeho živnost hospodáři jinému, jenž pak domáhal se náhrady za to, oč ji zvelebil, co dluhů na ní váznoucích splatil a p.

C) *Hlavní* zeměpanské předpisy o odsadě vyšly v l. 1770—1800, přihlédajíc sice k obvyklostem již dříve ustáleným, ale podmínky odsady přesněji vyměřující a chování vrchnosti neb jejich zřízenců při ní kontrole krajských úřadů podrobuje. Začátek 19. století připojil k těmto předpisům již jen některé dodatky (z nichžto část pojata též do občanského zákoníka z r. 1811), citované rovněž v stati Božkově.

Odsada zůstala i nadále možná, pokud při selském gruntě existovali právně *vlastníci dva* (vrchní a požitečný), ale musila ovšem zaniknouti, jakmile toto dvojí vlastnictví bylo zákonem zakázáno. Zakáz ten byl důsledkem usnesení říšského sněmu ve Vídni ze dne 7. září 1848, potvrzeného téhož dne od císaře Ferdinanda Dobrotivého; neboť podle toho usnesení mělo poddanství a poměr vrchnostenské ochrany býti prohlášeny za zrušeny, půda vyvazena, všeliký rozdíl mezi gruntůmi dominikálními a rustikálními co do placení berně odklizen, a všechna břemena (služby, práce a dávky) lpící na poddaném gruntě vyzdvižena. Patentem císaře Františka Josefa ze 4. března 1849 stanoven pak způsob, kterým články jmenovaného zákona měly býti prováděny od komisí vyvazovacích, zřízených v každé zemi. Podle toho patentu:

a) *bez náhrady* zaniklo (vedle jiných práv) i vlastnické právo vrchností k *nezakoupeným* selským statkům, jichž užívali poddaní;

b) *za mírnou náhradu peněžitou* povinníci měli býti osvobozeni od dosavadních vrchnostenských robot, dávek urbárních a pravého desátku (jakožto aliquotního dílu z naturálních plodin); posléze

c) *za plný výkup* měli býti vybaveni z neměnitelných dávek (fundačních ke kostelům, farám a školám) a ze závazků jim uložených smlouvami emfiteutickými jakož i jinými, tak aby pro budoucnost bylo *vlastnictví pouze jedno*.

Božkově práci, která snaží se osvětliti odsadu a její osudy po všech stránkách, bylo by nemálo prospělo, kdyby byla přihlédala k podobným zjevům v dějinách agrárního práva i u jiných Slovanů a tím srovnáváním doplňovala výklad svůj o zjevech českých.

X. Y.

Balzer Oswald, Z zagadnień ustrojowych Polski. (Study nad historią prawa polskiego, tom VI., zeszyt 2.) We Lwowie, 1915. Stran 75.

Poslední práce Balzerova je zcela jiného rázu než dřívější jeho studie. Byla určena k veřejné přednášce, a proto odpadly v ní obvyklé citáty pod čarou. Při formě té pak zůstalo, i když objem rozpravy vzrostl, tak že uveřejněna ve Studiích z historie práva polského, autorem samým redigovaných.

Spisovatel jako nadšený vlastenec polský a zároveň jeden z nejlepších znalců polské minulosti nemohl odolati přirozenému pudu, aby se vyslovil o otázce v polské i cizích literaturách opětovně přetřásané, vězela-li příčina pádu Polska v nedostatech polského státního a společenského zřízení. V podstatě jsou nám názory autorovy vykládané v nynější rozpravě o jednotlivých rádech staré polské ústavy a správy i o společenské organizaci polské známy z dřívějších jeho spisů, zejména z jeho polemických statí, uveřejněných před několika lety v Kwartalniku Hist. po vydání Kutrzebova nástinu dějin polské ústavy, o nichž jsme referovali v ČČM. 1908 a 1909. V některých detailech spisovatel názory své přece však změnil. Ale i tam, kde při původním svém mínění setrval, nepostrádá rozprava jeho zajímavosti, poněvadž v novém osvětlení nabývají názory dávno nám známé tím větší váhy.